

הרב ד"ר תמיר גרנות פרשיות מטות-מסעי

חלוצים לפני ה' עיון בפרשת בני גד ובני ראובן

פתיחה

פרשת בני גד ובני ראובן היא תיאור תחילת תהליך ההתנחלות של בני ישראל בארץ. כידוע, "כל ההתנחלות קשות", וגם סיפור ההתנחלות אינו תואם בדיוק את התוכנית ומתחיל בצליל צורם.

שני השבטים, גד וראובן, מבקשים ממשה רבנו לקבל את נחלתם בעבר הירדן שנכבש זה עתה. משה מסרב ותוקף אותם, אך לבסוף מתרצה להצעתם, והדברים מסתיימים לכאורה בכי-טוב: הסכם נכרת בין שני השבטים לבין מנהיגי העם - הם זוכים בנחלה שביקשו, והעם זוכה בהבטחה שבני גד ובני ראובן יהיו שותפים למלחמת הכיבוש וההתנחלות ואף יובילו אותה.

'לכאורה' אמרנו, משום שבסוף ספר יהושע מתברר שהשאריתם של שני השבטים בצדו המזרחי של עבר הירדן יצרה מציאות חברתית-דתית לא-פשוטה:

וַיָּבֹאוּ אֶל גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיְבִנּוּ בְנֵי
רְאוּבֵן וַיְבִנּוּ גַד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְּנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל
הַיַּרְדֵּן, מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לַמְּרָאָה.
(יהושע כ"ב, י')

הקמת המזבח בעבר הירדן, חששם של שאר השבטים מפיצול דתי ולאומי והשבועה שנזקקו בני גד ובני ראובן להישבע לבסוף על נאמנותם לקב"ה - כל אלה מעידים שאף שמבחינה פורמאלית אי-ההבנה בין שני השבטים לבין משה נפתרה, הרי שמשקעים מן העבר וחששות כלפי העתיד נותרו מההסכם יוצא הדופן, בו זכו שני השבטים בנחלה לא-מתוכננת מחוץ לארץ המובטחת אשר חולקה בגורל בנחלה לשאר השבטים. ואכן, שני השבטים מאמתים הבנה זו בכך שהם חוששים שביניהם ישכחו את הקשר שביניהם לבין אלוקי ישראל ושיביניהם לבין שאר השבטים:

אֶל-אֱלֹהִים ה', אֶל-אֱלֹהִים ה' הוּא יָדַע וַיִּשְׁרָאֵל
הוּא יָדַע אִם בְּמֶרְדָּד וְאִם בְּמַעַל בֵּה' אֵל תּוֹשִׁיעֵנו הַיּוֹם
הַזֶּה: לְבָנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לְשׁוּב מֵאֲחֵרֵי ה' וְאִם לְהַעֲלוֹת
עָלֵינוּ עוֹלָה וּמִנְחָה וְאִם לְעֲשׂוֹת עָלֵינוּ זְבָחֵי שְׁלָמִים -
ה' הוּא יִבְקֹשׁ: וְאִם לֹא מִדְּאָגָה מְדַבֵּר עֲשִׂינוּ אֶת זֹאת,
לֵאמֹר מִחֹר יֵאמְרוּ בְּנֵינֵינוּ לֵאמֹר מַה לָּכֶם וְלָה'
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.
(יהושע כ"ב, כב-כד)

במרכז פרשתנו עימות בין שני ערכים: הרצון להתחשב בצרכים המיוחדים של קבוצה בעם מחד, מול חובת הערבות ההדדית והשוויון מאידך. צלו הכבד של חטא המרגלים, החשש מפני מאיסת הארץ והפחד מכיבושה - כל אלו מעצימים את הבעייתיות שבבקשתם של שני השבטים.

אף שמשמעותה הכללית של הפרשה ברורה למדי, האריכות הרבה בכתובים והתמשכות הדיאלוג בין שני השבטים לבין משה רבנו זוקקות הסבר. התורה חוזרת על הסיפור באריכות יתרה וכופלת דברים שלוש וארבע פעמים. הבדלי ניסוח דקים קיימים בין דברי משה לבין דברי השבטים, ובין דבריו השניים לבין דבריהם האחרונים, וכל אלה דורשים ניתוח מדוייק יותר.

אנו נעמיד במרכז דיוננו את הביטוי "לפני ה'", המהווה ביטוי מנחה לאורך הדיאלוג בין משה לשבטים, וננסה לעמוד על משמעותו הכללית ועל הוראתו המדוייקת בסיפורנו. מתוך כך, ננסה לפרש אף כמה סוגיות נוספות המתעוררות בפרשה.

א. מבנה הדיאלוג

לאורך הפרשה מתקיים דיאלוג בין משה רבנו לבין שני השבטים. נחלק את הפרשה לפי הדוברים בה (כדאי מכאן והלאה לעקוב אחרי הניתוח עם חומש פתוח):

1. פס' ג-ה: בקשת שני השבטים לנחלה בעבר הירדן.
2. פס' ו-טו: תשובת משה - דחיית הבקשה ותוכחה חריפה.
3. פס' טז-יט: הצעה מתוקנת של שני השבטים - "ואנחנו נחלץ חושים".
4. פס' כ-כד: תשובת משה - חזרה על הצעתם של בני גד ובני ראובן, וקבלה עקרונית של הצעה זו.
5. פס' כה-כז: חזרה על דברי משה והצהרה על קבלתם ע"י שני השבטים.
6. פס' כח-ל: משה חוזר על ההסכם באוזני מנהיגי העם.
7. פס' לא-לב: שני השבטים חוזרים על ההצעה ומאשרים את קבלתה באוזני מנהיגי העם.

שלושת השלבים הראשונים של הדיאלוג הם חיוניים להתפתחות העלילה, שהרי משה דוחה את בקשת השבטים, הם משפרים את הצעתם ומתקנים אותה, ורק אז עומדת בפנינו הצעתם המלאה, כפי שנתקבלה לבסוף.

אלא שמכאן והלאה התורה מאריכה בדברים הנראים שלא לצורך. התורה מפרטת באריכות את חזרת משה על דברי השבטים (שלב 4 בדיאלוג), למרות שניתן היה לקצר ולומר שמשם הסכים לדבריהם. מדוע חוזר משה על כל הצעתם בפרוטרוט, ומדוע התורה מביאה בפרוטרוט כה רב את דבריו? גם בשלב הבא, כאשר השבטים חוזרים על דברי משה (שלב 5), מביאה התורה את דבריהם בפרוטרוט, ושוב - די היה, לכאורה, בפסוק מעין: 'ויאמרו - גם עתה כדברך כן נעשה'. מדוע האריכות היתרה הזו?

שאלה זו מתעצמת לאור שני השלבים האחרונים, בהם מקבלת ההסכמה פומבי (שבלים 6 ו-7). עצם העברת ההסכם לראשי העם אמנם מובנת, שהרי מנהיגי העם הם

ב. לפני בני ישראל ולפני ה'

מנחמה ליבוביץ' ז"ל, במאמרה הקלאסי "יפה שיחתן של עבדי אבות", למדנו שכאשר התורה חוזרת על תכנים מסויימים במהלך העלילה ע"י אנשים שונים, יש לחפש את משמעות החזרה בהבדלים שבין התיאור המקורי הראשון לבין התיאור כפי שהוא משוחזר בפי הדובר. במאמרה הנזכר, פירשה נחמה ליבוביץ' ז"ל את חזרת עבד אברהם על סיפור קורותיו בדרך אל בית לבן ובתואל, שסופרו קודם לכן ע"י התורה עצמה.

כמו בפרשה ההיא וברבות אחרות, גם בפרשה שלפנינו יש חזרות רבות על הצעה גרעינית אחת. השוואת החזרות זו לזו תסייע לנו למצוא את משמעותה של החזרה. נדלג היישר אל שלב 3 של הדיאלוג, שהרי שני השלבים הראשונים הם חיוניים להבהרת הכוונות והדרישות, ושונים במהותם מההצעה שנתקבלה לבסוף:

שלב 3 - הצעת שני השבטים

וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ - גִּדְרַת צֶאֱן נִבְנְהָ לְמִקְנֵנוּ פֹה וְעָרִים לְטַפְנוּ: וְאֶנְחֲנוּ נַחֲלֵךְ חֲשִׁים לְפָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם הִבִּיאֲנָם אֶל מְקוֹמָם, וְיָשֵׁב טַפְנוּ בְּעָרֵי הַמְּבָצָר מִפְּנֵי יִשְׂבֵי הָאָרֶץ: לֹא נָשׁוּב אֶל בְּתִינוּ עַד הַתְּנַחַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ: כִּי לֹא נִנְחַל אֶתֶם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְהִלָּאָה כִּי בָּאָה נַחֲלָתְנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה.

(טז-ז)

שלב 4 - תגובת משה להצעתם

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה - אִם תַּעֲשׂוּן אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, אִם תַּחֲלְצוּ לְפָנֵי ה' לְמַלְחָמָה: וְעֵבֶר לָכֶם כָּל חַלּוּץ אֶת הַיַּרְדֵּן לְפָנֵי ה' עַד הוֹרִישׁוּ אֶת אִיְבֵי מִפְּנֵי: וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לְפָנֵי ה' וְאַחֵר תֵּשְׁבוּ - וְהִיִּיתֶם נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל, וְהִיִּיתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְאַחֲזָה לְפָנֵי ה': וְאִם לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן - הִנֵּה חֲטָאתֶם לַה', וְדַעוּ חֲטָאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם: בְּנוּ לָכֶם עָרִים לְטַפְכֶם וּגְדַרְתֶּם לְצִנְאָכֶם וְהִיצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ.

(כ-כד)

הביטוי "לפני ה'" חוזר בדברי משה ארבע פעמים. בשלוש הפעמים הראשונות הוא משמש כחלק מהתנאי שמעמיד משה בפני השבטים - לעבור חלוצים לפני ה'; בפעם האחרונה הוא משמש במסגרת ההבטחה התלויה בקיום התנאי - הארץ תהיה לשבטים אלה לאחוזת לפני ה'.

הביטוי "לפני ה'" בולט בדברי משה דווקא על רקע היעדרו מדברי שני השבטים, שבהצעתם נאמר רק: "ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל". נראה, אם כן, שמשה רבנו אינו רק חוזר על הצעתם של שני השבטים, אלא גם מתקן אותה. ואמנם, עיון בשלבים הבאים של הדיאלוג מוכיח טענה זו, שכן שני השבטים חוזרים על דבריו של משה ומסכימים להם:

שיהיו אחראים לביצוע ההסכם לאחר מות משה, אולם מדוע צריכה התורה לחזור שוב בפירוט על תנאי ההסכם? ומדוע שבה התורה וחוזרת על אותם תנאים כשהם באים מפי שני השבטים (שלב 7)?

למעשה, התשובה לשאלה האחרונה, הנוגעת לשתי החזרות האחרונות, היא פשוטה יותר. מעמדי ברית וכריתת הסכמים בתורה מתוארים פעמים רבות באופן הבא: תחילה באה ההצעה, כאשר כל צד (או צד אחד, לפי העניין) מפרט את הצעתו, ואחר כך מתרחש מעמד הברית שבמרכזו חזרה על תוכן הברית. אין די במה שנאמר בשלבי המשא ומתן כחלק מהכנת הברית ומיצירת התשתית לברית. טקס כריתת הברית, שבעקבותיו היא נוצרת ומתחילה לחול, צריך לכלול הכרזה על התכנים שעליהם היא מבוססת. דוגמא לכך נמצא בברית סיני (בפרשייה המוכרת כ'ברית האגנות'):

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמְּשָׁפְטִים, וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ - כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבָרֵי ה', וַיִּשְׁכֵּם בְּבֹקֶר וַיָּבִין מִזְבַּח תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה מִצֵּבָה לְשָׁנִים עָשָׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פָּרִים: וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצֵי הַדָּם וַיִּשֶׂם בְּאַגְנֹת וַחֲצֵי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּקַּח סֹפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וַיֹּאמְרוּ - כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע.

(שמות כד, ג-ז)

פסוק ג' מתאר את שלב הצעת הברית: יש בו פירוט של התוכן ("כל דברי ה'" ו"כל המשפטים") ויש בו גם הסכמה של בני ישראל ("כל הדברים אשר דבר ה' נעשה"). פסוקים ד-ה' מתארים את טקסי הברית, ובפסוק ז' נקרא ספר הברית, שבו נרשמו הדברים שאמר משה לעם קודם לכן, והעם חוזר על הסכמתו המוקדמת - "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". ניתן לראות שמעמד הברית כולל חזרה על שלב ההצעה המוקדם. באופן דומה לברית זו מתנהלות גם בריתות אחרות במקרא, כמו ברית בין הבתרים והברית השנייה שבין משה לה' (שמות ל"ג-ל"ד).

נסכם את שהעלינו בדיוננו עד כה: שלבים ו-ז' בדיאלוג שבין משה לבין שני השבטים הם שלבים רשמיים וטקסיים, ובהם הצעת ההסכם שנידונה קודם לכן מקבלת תוקף רשמי. הדבר נעשה ע"י הבאת ההסכם בפני המנהיגות העתידית של העם וע"י אשרור ברור ומפורש של ההסכם ע"י שני השבטים.

נותר לנו, אם כן, לברר את תפקידם של השלבים 4 ו-5, כלומר: את פשר החזרה על תוכן ההסכם עוד בשלב המשא ומתן.

"ואברהם עודנו עומד לפני ה'", כוונתה שאברהם עודנו נמצא יחד עם ה' באותו מקום, שכן ה' לא הלך עם שני המלאכים.² כך גם, למשל, בפרשת המן, בה אומר משה רבנו לעם: "קרבו לפני ה' כי שמע את תלונותיכם", ובני ישראל עושים זאת: "ויפנו אל המדבר והנה כבוד ה' נראה בענן". בני ישראל נקראים להתקרב אל ה', וכיוון שהם אינם יכולים מצדם להתקרב אליו ית' קרבה פיסית, כבוד ה' נראה אליהם - כלומר: הוא ית' התקרב אליהם.

רוב מופעיו של הביטוי "לפני ה'" באים כציון מקום לעבודה כלשהי במשכן או במקדש, שמיקומה צריך להיות "לפני ה'". בהוראה הצרה ביותר, "לפני ה'" הוא מקום קודש הקדשים - לפני מקום השכינה. לפעמים נאמר: "לפני ה' פתח אוהל מועד", לאמור - אין הכוונה בסמוך לה' ממש, אלא כנגדו, בפתח ביתו, אבל עדיין משמש הביטוי כציון מקום פיסית. בספר דברים נאמר פעמים רבות "לפני ה'", במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם", וגם שם הוראת הביטוי היא דומה: במקום שבו שוכן שמו של ה', שם ניתן לעבוד לפניו, לאכול לפניו וכיו"ב. גם אם ההוראה מתפרשת לבסוף על מקום רחב - על ירושלים כולה, ולא על מקום המקדש בלבד - עדיין היא משמשת כציון מקום גיאוגרפי.

מעטים מאוד הם החריגים להוראה זו, כדוגמת: "הוא היה גיבור ציד לפני ה'". ואמנם, ביטוי זה - "גיבור ציד לפני ה'" - הוא קשה, וייתכן שאין הוא אלא הפרזה, במשמעות של 'הכי גדול עלי אדמות', מעין: "ונינוה הייתה עיר גדולה לא-לוהים".³ עוד פסוק הנראה כיוצא דופן הוא הפסוק המביא את דבריו של יצחק מפי רבקה - "ואברככה לפני ה' לפני מותי".⁴

בכל אופן, היוצאים מן הכלל אינם מטשטשים את המסקנה העולה ממכלול המקומות האחרים, והיא שהוראת הביטוי "לפני ה'" היא: לפניו ממש, לפני המקום שבו הוא נמצא. מעתה, אם נחזור לפרשתנו, מסתבר שדרישת משה משני השבטים היא ללכת לפני ה' ממש - לפני המקום בו הוא נוכח. מעתה, כך יש להבין את דרישתו של משה מבני גד ומבני ראובן: לא רק לפני בני ישראל אתם צריכים ללכת, אלא גם לפני ה'.

ד. כיצד הולכים לפני ה'?

בעוד אנו מבינים כיצד ניתן לעמוד לפני ה' ולעבוד לפניו ית' במקום משכנו, מתקשים אנו להבין כיצד ניתן ללכת

2 על פי פירוש רשב"ם שם, שלענ"ד הוא גם הפירוש הפשוט למילים.

3 עוד ייתכן, שגם בהקשר זה משמעות הביטוי היא פולחנית-גיאוגרפית: נמרוד היה מרבה להביא את צידו אל המזבח, לפני ה', כקרבו.

4 ומעניין שכמו אצל נמרוד, אף ברישא של פסוק זה נזכר עניין הציד, אולי כיוון שגם יצחק התכוון להעלות מעין קרבן לקב"ה כדי להעלות מתוכו את הברכה, ואז הוראת הביטוי "לפני ה'" קרובה למונח הרגיל. יש לשים לב שרבקה היא זו המשתמשת בביטוי, ולא יצחק, שאומר רק: "בעבור תברכך נפשי". ייתכן שרבקה ביקשה לבטא את חששה שאם יעלה הקרבן לרצון - תהיה גם ברכת עשו לרצון לפני ה'.

שלב 5 - חזרת בני גד ובני ראובן על הצעת משה

וַיֹּאמֶר בְּנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר - עֲבָדִיךָ יַעֲשׂוּ כַאֲשֶׁר אֲדַנִּי מִצְוָה: טַפְּנוּ נַשִּׁינוּ מִקְּנָנוּ וְכָל בְּהֵמַתָּנוּ יְהִיו שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד: וְעֲבָדִיךָ יַעֲבֹרוּ כָּל חֲלוּץ צְבָא לִפְנֵי ה' לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדַנִּי דָבָר. (כה-כז)

החזרה על דברי משה היא חיונית, כדי שידע משה ונדע אנחנו שהתיקון שלו להצעתם התקבל על ידם.

בשלבים הבאים של הברית, במעמד ההסכמה הפומבית, חוזר משה וחוזרים שני השבטים על העיקרון של "לפני ה'":

שלב 6 - חזרת משה על ההסכם בפני המנהיגות

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם - אִם יַעֲבֹרוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן אִתְּכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן כָּל חֲלוּץ לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי ה' וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם, וְנָתַתֶּם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד לְאַחֲזָה: וְאִם לֹא יַעֲבֹרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם - וְנִאֲחָזוּ בְּתַכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן.

(כט-ל)

שלב 7 - חזרת שני השבטים

וַיַּעֲנוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר - אֶת אֲשֶׁר דָּבַר ה' אֶל עֲבָדֶיךָ כִּן נַעֲשֶׂה: נַחֲנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי ה' אֶרֶץ כְּנָעַן, וְאֲתָנוּ אַחֲזֵת נַחֲלָתָנוּ מֵעַבְר לַיַּרְדֵּן. (לא-לב)

בסך הכל, מופיע הביטוי "לפני ה'" בפרשייה זו שבע פעמים - חיזוק נוסף להנחתנו בדבר היותו ביטוי מנחה של הפרשייה כולה.

אלא שעדיין אין אנו מבינים מהו טיבו של התיקון שהציע משה. הם אמרו: "חלוצים לפני בני ישראל", והוא אומר: "לפני ה'". האם זוהי מליצה דתית בלבד? סוף סוף, הכוונה המוסכמת על משה ועל שני השבטים הייתה שהם ייחלצו לפני מחנה המלחמה. ייתכן שבני גד ובני ראובן נכשלו בהתבטאות 'חילונית', כאילו המלחמה היא מלחמה ארצית בלבד, וראוי לתקנם וללמדם לקח אמוני טוב; אבל מדוע נקודה זו צריכה להיות כל כך מודגשת בלבו של ההסכם? אם ננסה לחדד את השאלה, כיצד הופך אדם מחלוצ 'לפני ישראל' לחלוצ 'לפני ה'?" האם הדבר תלוי בכוונתו, בתודעתו, בדבקותו, או אולי בגורם אחר?

ג. למשמעות הביטוי "לפני ה'"

כדי לעמוד על הוראתו של הביטוי "לפני ה'", עלינו להרחיב את היריעה ולנסות לעמוד על משמעותו של ביטוי זה במקומות אחרים.

והנה, בתורה מופיע הביטוי "לפני ה'" מאה וחמישים פעמים בקירוב, וברובן המוחלט - ביותר ממאה וארבעים מהן - יש לו הוראה אחת פשוטה: בקרבה אל ה', ממול המקום שבו נמצא ה'. הביטוי "לפני ה'" אינו משמש כהוראה כללית או מושאלת - כאילו נאמר 'תחת שלטון ה'', 'תחת אחריותו' או 'תחת רצונו', אלא כהוראה קונקרטיית על מיקום: לפני ה' ממש. כך, למשל, בסיפור בשורת המלאכים לאברהם (בראשית כ"ב, י'), כאשר התורה אומרת

הארון מוביל את המחנה ומנהיג אותו, ואין לפניו חלוץ. תפילת משה הידועה מוכיחה זאת: "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה - קומה ה' ויפוצו אויביך וינסו משנאיך מפניך" (במדבר י', לה), ומכאן שהארון הוא הראשון לנסוע⁵. סדר התנועה במדבר מייצג, אם כך, מצב שבו ארון ה' - כלומר, כבוד ה' - נלחם לישראל. המחנה נוסע מאחור, והוא מוגן ע"י הארון המוביל את המחנה ונלחם עבורו. אין צורך בחלוץ שיקדים את הארון ויגן עליו, שהרי ריבונו של עולם אינו זקוק להגנה אנושית, ולהיפך: אנו זקוקים להגנתו.

מתי, אם כן, אירע השינוי? מתי החל החלוץ ללכת לפני הארון? השינוי הוא באופן חד-משמעי תוצאה של הכניסה לארץ, והוכחה לכך תימצא בתיאור חציית הירדן. כידוע, עם ישראל עבר את הירדן בנס הדומה לנס קריעת ים סוף. נס אינו יכול להיות מונהג בידי אדם, ולכן חציית הירדן חייבת להיעשות במתכונת התנועה של המדבר:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר - שְׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית וְעָבְרוּ לְפָנֵי הָעָם, וַיִּשְׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לְפָנֵי הָעָם: וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוָה... וְאַתָּה תִּצְנֶה אֶת הַכֹּהֲנִים נִשְׂאֵי אֲרוֹן הַבְּרִית לֵאמֹר, כְּבֹאֲכֶם עַד קֶצֶה מִי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמְדוּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל - גִּשּׁוּ הִנֵּה וְשָׁמְעוּ אֶת דְּבַרִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם... הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אָדוֹן כָּל הָאָרֶץ עָבַר לְפָנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן... וַיְהִי בְּנִסְעַת הָעָם מֵאֶהְלִיָּהֶם לְעָבַר אֶת הַיַּרְדֵּן וְהַכֹּהֲנִים נִשְׂאֵי הָאֲרוֹן הַבְּרִית לְפָנֵי הָעָם: וְכִבּוֹא נִשְׂאֵי הָאֲרוֹן עַד הַיַּרְדֵּן וְרָגְלֵי הַכֹּהֲנִים נִשְׂאֵי הָאֲרוֹן נִטְבְּלוּ בַקֶּצֶה הַמַּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל כָּל גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קְצִיר: וַיַּעֲמְדוּ הַמַּיִם הַיַּרְדֵּים מִלְּמַעְלָה קְמוּ גַד אַחַד... וַיַּעֲמְדוּ הַכֹּהֲנִים נִשְׂאֵי הָאֲרוֹן בְּרִית ה' בְּחַרְבָּה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הַכֵּן, וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בְּחַרְבָּה עַד אֲשֶׁר תָּמוּ כָּל הַגּוֹי לְעָבַר אֶת הַיַּרְדֵּן. (יהושע ג', ו-ז)

הפסוקים מדברים בעד עצמם: הארון מוביל, והנס נעשה לכבודו של "ארון הברית אדון כל הארץ", וממילא לכבודו של מי ששוכן בין כרוביו. כל ההתרחשות מנווטת ע"י הארון, ולכן מיקומו בראש המחנה הוא הכרחי⁶.

והנה, מייד אחרי תום מעבר הירדן מספר הכתוב:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תָּם כָּל הָעָם לְעָבֹר, וַיַּעֲבֹר אֲרוֹן ה' וְהַכֹּהֲנִים לְפָנֵי הָעָם: וַיַּעֲבְרוּ בְנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גַד וְחִצִּי שִׁבְטֵי הַמְּנַשֶּׁה חֲמִשִּׁים לְפָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהֵם מִשָּׁה: כַּאֲרָבָעִים אֶלְף חֲלוּצֵי הַצָּבָא עָבְרוּ לְפָנֵי ה' לְמַלְחָמָה אֶל עַרְבֹת יְרִיחוֹ. (יהושע ד', יא-יג)

5 אמנם, מפרקים ב' ו' של במדבר עולה שהארון היה במרכז סדר התנועה שהרי הוא חלק מהמשכן. ניתן לפרש בעיה זו על דרך 'שתי בחינות', אך נראה לענ"ד בפשטות (וכן מקדמונינו) שיש לחלק בין הארון לבין המשכן: הראשון נסע לפני המחנה והשני נסע במרכזו.

6 גם בפרק ד' מצהיר יהושע שהירדן נבקע מפני ארון ברית ה': "ואמרתם להם, אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית ה' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן".

לפני ה'. האם כוונת משה היא ששני השבטים ילכו לפני עמוד הענן ועמוד האש? ניתן היה לפרש כך, אלמלא דרישת משה הייתה מכוונת לארץ ישראל, שבה לא נהגו עמודי האש והענן. כיצד, אפוא, ניתן ללכת לפני ה'?

ובכן, נלמד סתום מן המפורש. לאחר מות משה, עם כניסת בני ישראל אל הארץ, מתאר ספר יהושע את סיפור חציית הירדן וכיבוש יריחו. בפרשייה זו, יהושע מצווה את העם על סדר התנועה לקראת הקפת העיר:

וַיִּקְרָא יְהוָה בְּן נֹון אֶל הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם - שְׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית, וְשִׁבְעָה כֹּהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לְפָנֵי אֲרוֹן ה': וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם - עָבְרוּ וְסַבּוּ אֶת הָעִיר וְהַחֲלוּץ יַעֲבֹר לְפָנֵי אֲרוֹן ה'.

(יהושע ו', ו-ז)

כלומר: הכהנים נושאים את ארון הברית, לפני הארון בסמוך לו הולכים הכהנים תוקעי השופרות, ואפשר לומר שכולם ביחד הם פמליית המלך והשופרות המכריזים על בואו. אך הארון אינו מוביל את מחנה ישראל. לפני הארון צועד "החלוץ". ואכן, בהמשך הפסוקים מתוארת הליכת בני ישראל על פי דברי יהושע:

וַיְהִי כַּאֲמַר יְהוָה אֶל הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נִשְׂאֵים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לְפָנֵי ה' עָבְרוּ וְתַקְעוּ בְּשׁוֹפְרוֹת וְאֲרוֹן בְּרִית ה' הִלֵּךְ אַחֲרֵיהֶם: וְהַחֲלוּץ הִלֵּךְ לְפָנֵי הַכֹּהֲנִים תַּקְעֵי הַשׁוֹפְרוֹת, וְהַמַּאֲסָף הִלֵּךְ אַחֲרֵי הָאֲרוֹן הַלּוֹךְ וְתַקּוּעַ בְּשׁוֹפְרוֹת... וַיִּשְׁכֶּם יְהוָה בַּבֶּקֶר וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן ה': וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נִשְׂאֵים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לְפָנֵי אֲרוֹן ה', הַלְּכִים הַלּוֹךְ וְתַקְעוּ בְּשׁוֹפְרוֹת, וְהַחֲלוּץ הִלֵּךְ לְפָנֵיהֶם, וְהַמַּאֲסָף הִלֵּךְ אַחֲרֵי אֲרוֹן ה' הוֹלֵךְ הַלּוֹךְ וְתַקּוּעַ בְּשׁוֹפְרוֹת.

(יהושע ו', ח-יג)

בראשונה, אם כן, הולך החלוץ; אחרי - ארון הברית הנישא ע"י הכהנים, ולפניו בסמוך לו הולכים הכהנים התוקעים בשופרות; ואחרי הכהנים הולך המאסף - כלומר, כל העם.

תנועת המחנה הצבאי, כפי שהיא עולה מפסוקים אלו, היא משונה מאוד. בדרך כלל, מחנה צבאי בתנועה אכן מתחלק לשלוש, אך הכוח הצבאי העיקרי הולך במרכז, ומלפניו ומאחוריו הולכים כוחות חלוץ ומאסף קטנים. ניתן ללמוד מכאן שהכוח העיקרי של מחנה ישראל הוא ארון הברית, ולמעשה אין זה מחנה צבאי רגיל אלא מחנה שכינה. הכוח העיקרי, ההולך עם ארון הברית, מונה רק אחד-עשר כוהנים: שבעה התוקעים בשופרות ועוד ארבעה הנושאים את הארון. המאסף, שבדרך כלל הוא כוח קטן, הוא במקרה זה כל העם.

האם זה היה גם סדר התנועה של מחנה ישראל במדבר? האם תמיד הקדים כוח החלוץ את ארון הברית? התשובה לכך שלילית, והפסוקים מפורסמים:

וַיִּסְעוּ מֵהַר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְאֲרוֹן בְּרִית ה' נָסַע לְפָנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה.

(במדבר י', לג)

ה. משמעות הציווי ללכת לפני הארון

במובן אחד, ניתן לראות את התנאי שקבע משה רבנו לפני השבטים כמבחן אומץ ונאמנות, שתכליתו להוכיח את נאמנותם לה' ולעם ואת מוכנותם להסתכן למענם, בלא להסתתר מאחורי השמירה הא-לוהית של הארון. אך נראה שפרשת בני גד ובני ראובן מלמדת אותנו גם על ראשיתו של שינוי שעתידי להתרחש עם חציית הירדן מהמדבר לארץ ישראל, המשקף שינוי בהנהגה הא-לוהית המתחייב מהמעבר לארץ.

הארון הנוסע לבדו לפני המחנה מייצג מציאות של הנהגה ניסית, בחינת: "ה' יילחם לכם". העם הנוסע מאחור זקוק לאמונה בלבד, ואם זאת יש לו - לא ירא רע. עם הכניסה לארץ ישראל, מתחלפת ההנהגה הניסית המוחלטת בהנהגה אנושית וטבעית. אין זו הנהגה חילונית, ובחלקים רבים של ספר יהושע (כמו בסיפור יריחו) הטבע מעורב בנס; אבל הבסיס לכל מה שמתרחש הוא הארגון האנושי, תנועת המחנה וכוחו של הצבא.

אופיו של המחנה כמחנה דתי בא לידי ביטוי בעיקר בכך שבמרכזו נמצא מלכו של עולם, אשר שכינתו מופיעה בין כרובי הארון. זה איננו מחנה אנושי רגיל, אבל גם לא מחנה שמציאותו ניסית לגמרי.

הליכת החלוץ לפני ארון ברית ה' אדון כל הארץ היא ביטוי לבטחונם של בני ישראל בה' מחד, וביטוי לנכונותם לכבדו, ללכת לפניו ולהגן עליו מאידך. בהנהגה הניסית, הארון שומר על העם; בהנהגה האמונית-הטבעית, תחילה צריך העם לשמור על הארון, ואז - ממילא - ישמור גם הארון עליו.

שתי עובדות חשובות אנו למדים מפסוקים אלו. ראשית - עד מעבר הירדן הוביל ארון ברית ה' את העם, אך מייד לאחריו השתנה סדר התנועה, והחלוץ התמקם לפני ארון ה' ועבר להוביל את העם. שנית - החלוץ הוא כוח צבאי מרשים המורכב מאנשי שניים וחצי השבטים, המקיימים בהיחלצם לפני המחנה את ההסכם שכרתו עם משה.

נשים לב לכך שהשינוי שגילינו בפרשתנו, בין "לפני בני ישראל" לבין "לפני ה'", מופיע גם כאן, כאילו כדי לחזור ולהבהיר שהחלוץ אמנם הולך לפני בני ישראל, אך הוא הולך גם לפני ארון ה'.

מתברר, אם כן, שהתיקון של משה להצעת שני השבטים - שילכו לפני ה', ולא רק לפני ישראל - מתפרש באופן דומה למשמעותו הרגילה של הביטוי "לפני ה'": באופן פסי, לפני ארון ה'. בכך, דומה הוראתו של הביטוי בפרשתנו להוראתו של הביטוי ברוב המקומות - לפני ארון ה' או לפני שכינתו ית'.

בני גד ובני ראובן סברו להוביל את מחנה ישראל בלבד, ובכך לצאת ידי חובת הערבות ההדדית והשותפות שהעמידו בסכנה בבקשתם להישאר בעבר הירדן. אלא שמשה אמר להם: אם כך תעשו, תהיו אמנם נקיים מישראל, אבל לא מה'. רק אם תעברו חלוצים לפני ה' - כלומר: לא תסתתרו מאחורי ארונו, אלא תובילו אותו ותגנו גם עליו לכבודו - תהיו נקיים גם מה'. זוהי, אם כן, משמעות דבריו המפורסמים של משה:

וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לְפָנֵי ה' וְאַחַר תָּשְׁבוּ - וְהֵייתֶם נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל, וְהֵיטָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לְכֶם לְאַחֲזָהּ לְפָנֵי ה'.
(במדבר ל"ב, כב)

רק אם תלכו חלוץ לפני ארון ה', תהיו נקיים גם מה' וגם מישראל⁷.

אמנם, יש לשים לב לכך שהליכת החלוץ לפני ארון ה' אינה מקנה לו את הזכויות על כיבוש הארץ. סוף סוף, ה' הוא המוריש לבני ישראל את הארץ, כפי שנאמר: "עד הורישו את אויבי מפניו ונכבשה הארץ לפני ה'" (כא-כב).

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ו
עורך: יצחק ברט

בית המדרש הוירטואלי שלידי ישיבת הר עציון
אתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
אתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9931456 שלוחה 5
דואל: office@etzion.org.il

7 בחז"ל נדרש הפסוק "והייתם נקיים מה' ומישראל" לצד השני: לא רק מה' יש להיות נקי, אלא גם מישראל. לכן, למשל, לא היו יוצאות בנות בית הכהונה אבטינס כשהן מבושמות, שלא יאמרו מהקטורת שעושים בעליהם ואבותיהם נתבשמו (יומא לח ע"א).